

ТОПОНІМИ ГОЛОГОРО-КРЕМЕНЕЦЬКОЇ ГРЯДИ ТА МАЛОГО ПОЛІССЯ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З РОСЛИННИМ СВІТОМ

Дослідження з названої теми на даній території проведено вперше, нами встановлено, що топоніми досліджуваної території тісно пов'язані з рослинним світом, з територією поширення окремих родів і видів рослин. Флора даної території надзвичайно багата та різноманітна. Рослинний світ з давніх часів є джерелом харчування і основною базою для розвитку тваринництва. Отже, не дивно, що серед цих природних багатств виникали місця поселення людей. Основним стимулюючим фактором для закріплення ботанічної назви за географічним об'єктом була особливість, незвичайність, своєрідність загальної чи видової форми рослинності на даній території. Можна зауважити, що майже усі назви поселень, в основі яких лежить найменування лісових дерев й справді пов'язані з ними безпосередньо. Якщо уважно придивитися до назви поселення і того місця, де воно розташовувалося, то можна побачити дивні речі. Виявляється, що назва може відбивати не тільки найпоширеніше тут явище, а навпаки – одиничне, найменш характерне. Найважливішим виявляється не те, що переважає, а те, що є одиничним, а значить - привертає увагу, залам'ятовується. Основним стимулюючим фактором для закріплення ботанічної назви за географічним об'єктом була особливість, незвичайність, своєрідність загальної чи видової форми рослинності на даній території. До цієї групи найменувань належать окремі двох типів

1. Пов'язані із загальними назвами рослинних угруповань, наприклад: ліс, бір, гай, луки, куці тощо
2. Пов'язані з видовими назвами рослин – фітонімами (від грец. *fiton* – рослина), наприклад: дуб, береза, липщина та ін. Топоніми першої групи в основному відображають природну зональність рослинності, а топоніми другої групи фіксують певні види рослин, які виділяються на загальному фоні та служать орієнтирами у повсякденному житті. Нерідко вони є рідкісними, ендемічними для даної території у вигляді небагатьох екземплярів збереглися на місці ареалу їх колишнього поширення.

Назви, що пов'язані з рослинним світом складають 18,4%, найбільш поширені назви – 15,5% на Бродівській задровій рівнині, найменша кількість їх зафіксована 1,5% – Острозькій прохідній долині (рис.1).

Першу групу, що походять від назв рослинного світу, становлять ті, що пов'язані з лісовим ландшафтом. В основі назва, що вказує на поверхню, зайняту деревами, що ростуть близько один від одного. В межах першої групи можна виділити декілька підгруп, тобто, якщо їх розглянути то виходить, що основною лексемою у цій групі є слово "ліс". Від нього утворена велика кількість назв населених пунктів зокрема хуторів та кутків наприклад:

Ліс (х), Лісок (х), Лісний (х), Лісовий (х), Лісове (ч) тощо

До другої підгрупи належать назви, утворені від слова "бір" наприклад: Бір (х), Борки (х), Бірок (х), Боровий (х) тощо.

До третьої підгрупи можна віднести топоніми, утворені від лексеми "дебра"

Сюди належать такі як Дебрі (х), Деберний (х), Діброва (х) тощо. У назвах з вивідною основою похідних від слова бір – "скупчення непроникних дерев", дебр – "крім цієї ознаки, вказує на специфіку місця (похилу площу, обриви і т.д.), тобто тут збереглось значення їх апелятивів.

До четвертої підгрупи можна віднести також і назви, утворені від апелятивів "гай" "поляна" наприклад: Гай (х), Гаї (с), Гаївське (х), Поляна (х), Поляна (ч) тощо. До назв, які пов'язані з рослинним світом слід зарахувати ще й назви утворені від двох споріднених лексем "луг і лука", що стали синонімами, а як топонімічні назви функціонують з дещо різною семантикою. Назви Луг (х), Лугове (с), Лужки (х), Лужанка (х), зберегли значення різної за

розміром ділянки землі (від 0,5 до 2-3 га) на низині, яка поросла травою і навіть кущами. Тобто до кореневої основи "луг" додавались свої топонімічні форманти, які і принесли зміну в семантиці слова-топоніма. Ці назви говорять про те, що населений пункт заснований на лузі чи місці колишнього луку: Лутове(с), Лужаяка (х,ч), Лутове село тощо

Досить близькими є назви – топоніми, які похідні від "тука" у них збереглась первісна семантика апелятива – призначена ділячка землі для сінокосу, поросла тільки травою. І саме від даного поселення, яке заселяло земельні угіддя були утворені назви – Лука (х), Луки (х), Луковець (с) тощо. Відмінність між словами "луг" і "лука" в сучасній українській літературній мові зникла [11: 459-560; 7, 229]

Другу групу становлять топоніми, в основі яких покладені назви видових форм рослинного світу. Сюди входять топоніми, утворені від назв різних трав та мохів: Кропивна (с), Лопуща (с), Молочави (х), Моховий (х), Мшанка (с); кушів: Дернівка (х), Драпаки (х), Лозица (с), Лозове (х), Калінка (х), Калинівка (х), Малинівка (х,ч), Малинник (ч), Рогізне (с), Гернівка (х), Терновія (с); дерев: Березівка (с), Березина (х), Буковина (х), Бучина (х), В'язова (с), В'язок (х), Верхівка (х), Вербівчик (с), Рокитна (х), Рокитне (с), Вільшанка (х), Вільшаниця (с), Грабина (х), Грабник (х), Дуб (х), Дубина (с, х), Дуброва (ч), Лишина (х), Лишник (с, х), Осичина (с), Соснівка (х), Соснини (х), Смереки (х), Смереків (с), Ялинівка (х), Ясенівка (с) тощо

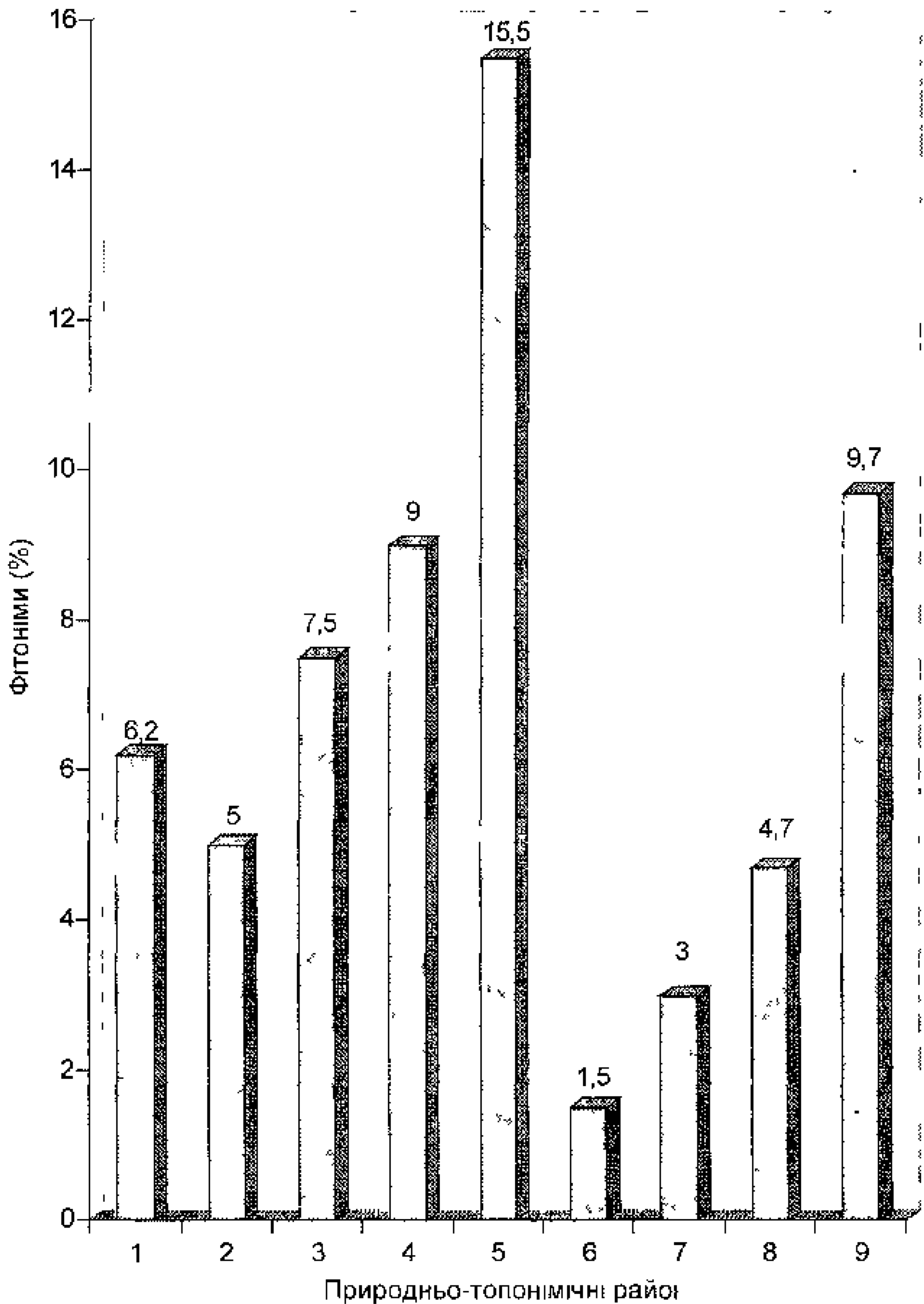
На території Гологоро – Кременецької гряди та Малого Полісся ця група досить велика. Майже 261 слово (декілька незрозумілих) припадає в основному на назви населених пунктів. Також слід додати, що найбільше цих назв припадає на назви хуторів (189) менше є назвами сіл (52) і ще менше назвами частин сіл (20)

Дуже часто серед дослідників топонімії ведеться дискусія про походження цих назв, а разом з тим і про зарахування їх до відповідних груп у порядку класифікації. Не без підстав є твердження про можливі зв'язки топонімів Грабове, Дубове, російське Берёза, Берёзовка, Дубовка та інші з антропонімами [9, 151-153]. Дуже часто географічне середовище в даному випадку особливості ландшафту, давали безпосередньо основу для факту номінації місця поселення людей [4, 42]. Є.М. Мурзаєв та інші дослідники вважає, що "обычно подобные географические названия встречаются там, где был в прошлом или существует в настоящем предел распространения какой либо древесной породы" [4]. Але однак, спостерігається і таке явище, що топонімічні назви, пов'язані з якимись видами рослин, виступають і на території поширення далого виду, але тільки тоді, коли цей вид утворює своєрідні острови серед іншої рослинності. Наприклад на території поширення основних масивів хвойних лісів (низовиця Рати, Бродівська задрова рівнина, Сокальські – Торчинська пасмова височина тощо) майже немає назв утворених від слів "сосна, ялиця, смерека". Тут переважають топоніми, від слів "дуб, бук, граб". А на Гологоро – Кременецькому низькогірному краю в смузі грабово – букових лісів, назв утворених від слів "бук", "граб" значно менше, досить часто зустрічаються топоніми, які утворені від "сосна", "ялиця", "дуб" тощо

Здавна на усій досліджуваній території у великій пошані липа. Її цінують за лікувальні властивості цвіту, за широкі можливості використання в господарстві липової кори та деревини. Липа славилась у наших предків як "медове дерево". З одного гектара липового лісу бджоли збирають до 800 кг меду. Найтепліший місяць літа українці називають "липень". Липові ліси давно знищені, причина цьому – чико ("внутрішня частина кори молодих листяних дерев, переважно липи" [5, 4, 485], з якого плели постолі, коники тощо). Липі присвячено багато назв наприклад, Липники (х), Липа (с), Липне (х), Липове (х), вони на території Малого Полісся творять окремі скупчення з вихідною основою лип (а), Липица (х), Липки (х), Липчик (х), Липовець (с) тощо. Липа визнала найкращим парковим деревом, жодне місто чи село не обходиться без липи.

Провідне місце після липи у фітотопонімі досліджуваного регіону займає береза. Це тому, що вона є дуже поширеним деревом, що першою заселяє вирубані та вигорілі ділянки

Рис.1. Фітотопоніми Гологоро-Кременецької гряди та Малого Полісся

1 - Сокальсько-Горчинський 2 - Мзівоцький, 3- Ратнівський, 4- Буго-Стирський, 5-Бродівський, 6-Острозький, 7-Пасово-Тобузьський, 8-П'явівський 9-Гологоро-Кременецький

лісу, пустирі і при цьому добре видляється на фоні інших дерев. Березу залюбки садили біля дому, використовуючи березовий сік для приготування напою, яким кожна родина запасалася на декілька місяців [1, 239]. Із цією назвою на досліджуваній території пов'язано біля 20 назв сіл і хуторів: Березини (с), Березівка (с), Березина (х) тощо.

Переважаючою кількістю назв серед топонімів рослинного світу є, як зрозуміло найменування, пов'язані з лісоутворюючими породами дерев. Наприклад, понад 90 назв (в тому числі села, хутори, частини сіл) присвячено дубові. Від нього походить також велика кількість мікротопонімів – найменувань полів, боліт, лісів, урочищ. Таке вживання цього фітоніму в топонімії пояснюється величезним значенням дуба у житті людей. Дуб вважався священним деревом у багатьох європейських народів. Дуже цінували це дерево і давні слов'яни, особливо ті, що мешкали на південній межі лісостепової зони і в лісостепу, де дуб завжди був однією з цінних лісоутворюючих порід. Дуб – довговічне дерево його деревина використовувалася у господарстві, дуброви забезпечували людей їжею, ковали від ворогів, під цим деревом приносили пожертву богам, приймали важливі рішення. Практично на усій досліджуваній території поширені назви, що походять від різних варіацій слів – дуб, дубок, дубина тощо: Дубини (с), Дубовиця (с), Дубина (х) та інші. Також досить поширеним на досліджуваній території є топонім дуброва, який здебільшого виступає у мікротопонімі. В офіційних довідниках він замінений варіантом Діброва, мабуть за аналогією до загальноповживаного слова Діброва. Властива для української мови заміна голосного “у” на “ї” сприяла зміні семантичного навантаження слова. Первинне значення слова “діброва” – дубовий ліс [3, т. 1, 45, 5, 76].

Також досить цікаво, що до числа найпоширеніших належить “вербові” (*Salix*) назви поселень, що очевидно можна пояснити прив'язаністю вербових гаїв до понижень, річкових долин, де у нас знаходяться села. Однак мали значення тут і інші причини, зокрема кульові та господарчі (наприклад, верба у слов'ян була символом домашнього вогнища, суму і жалю за вратою, вербова кора мала лікувальне значення, а деревина використовувалася для виробництва меблів і музичних інструментів зокрема кобз). Вона справжня берегиня наших ставків і витоків наших рік, їх березів і схилів, гробль і пщаних ґрунтів, наприклад: Вербівка (х), Вербівчик (с), Вербовськ (х) тощо.

Численні фітоніми свідчать про любов наших предків до такого красивого дерева, як ясен (*Fraxinus*): Ясенівка (с), Ясени (хх), Ясенівка (хх) тощо зустрічаються в різних куточках досліджуваного регіону.

Така деревна порода як граб (*Carpinus Betulus L*) відбилася у топонімі Малого Полісся: Грабина (х), Грабник (х), Грабове (х), в основному ці назви трапляються у мікротопонімах. Із вільхою (*Betula alnus*) пов'язані назви Вільшана (с), Вільшаниця (с) тощо. Зарослі верби та вільхи, осики називалися в народі чорним лісом, що знайшло своє відображення у топонімах, вони в основному представлені як хутори, частини сіл та інші.

Назви, що пов'язані з видами садових дерев на досліджуваній території дуже мало, це лише декілька назв хуторів і частин сіл: Грушки (х), За Грушкою (с,ч), Мала Грушка (х), Велика Грушка (х), Яблунів (с,х), Яблунівка (с) тощо. Продані топоніми, які творились від назв видів рослин світу відомі на різних як слов'янських, так і не слов'янських територіях. На Україні виявлені вони у дослідженнях давньої і сучасної ономастики [1, 2, 10].

На місці вирубаних лісів з'явилися поселення: Корчунок (с), Рубань (ч), Корчунок (ч), Рубані (ч), Вируб (ч) тощо. Значні вирубки лісів призвели до того, що у більшості випадків про дуброви та гаї нагадують лише назви. Майже навколо кожного села є поля та сіножаті, які й досі називаються Корчунок, Вируб, Гай, Бір тощо.

Отже ми можемо зробити певні висновки, що найчастіше у топонімі Гологоро – Кременської гряди та Малого Полісся зустрічаються назви, пов'язані з лісоутворюючими породами дерев: дубом, липою, вербою, ясенем, вільхою, грабом, кленом, в'язом тощо.

Література:

1. Грінченко Б.Д. Словарь української мови (Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко) В 4т.-К.:Наук.думка, 1996-1997.
2. Гумецька Л.Л. Топошмя в українській актовій мові XIV –XV ст. "Мовознавство" т. XIV, К., 1957
3. Культура і побут населення України: Навч. посібник (В. Паумко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін.) – К.: Либідь, 1993. – 288с.
4. Мурзаев Е.М. Значение местных терминов в образовании географических названий "Питання топоніміки та ономастики", К., 1962, с.42
5. Мурзаевы Э. и В. Словарь, с.76.
6. Питання топоніміки і ономастики, К.,1962.
7. Русско – украинский словарь, М., 1948, с.229.
8. Словник української мови В 11т – К.: Наук. думка. 1970 – 1980
9. Суперанская А.В. Против упрощения в топонимике "Вопросы географии", 1962, №58, с.151 – 153.
10. Тези І республіканської топонімічної наради К., 1959
11. Тези ІІ республіканської ономастичної наради К., 1962

Summary:

NATALIA TARANOVA The toponyms of Holohoro – Kremenets chain and Maloho Polyssia, which are connected with flora.

The author describes the phitoponyms of Holohoro – Kremenets chain and shows the close connection with different tapes of sorts of frees